

4. Lalaeva, R. I. (1978). *Ustranenie narushenii chteniia i pisma u uchashchikhia vspomogatelnoi shkoly* [Solving problems of reading and writing among pupils of the school for the mentally retarded students]. Moscow: Prosveshchenie.
5. Levina, R. E. (1961). *Nedostatki chteniia i pisma u detei s nedorazvitiem rechi* [Disadvantages of reading and writing of children with speech underdevelopment]. Moscow: Izd-vo APN RSFSR.
6. Levina, R. E. (1959). *O genezise narushenii pisma u detei s obshchim nedorazvitiem rechi* [Genesis of writing disorders of children with general speech underdevelopment]. In *Voprosy logopedii* (pp. 207-252). Moscow: Izd-vo APN RSFSR.
7. Leontev, A. A. (1977). *Deiatelnost. Soznanie. Lichnost* [Activities. Consciousness. Personality] (2nd ed.). Moscow.
8. Luriiia, A. R. (2002). *Ocherki psikhofiziologii pisma* [Essay on psychophysiology of writing]. In *Pismo i rech. Neirolingvisticheskie issledovaniia*. Moscow.
9. Rossiiskaia, E. N. (2005). *Metodika formirovaniia samostoiatelnoi pismennoi rechi u detei* [Methodology of children's independent writing skills] (2nd ed.). Moscow: Airispress.
10. Tseitlin, S. N. (2000). *Yazyk i rebenok. Lingvistika detskoï rechi* [Language and a child. Linguistics of child's speech]. Moscow.

УДК 37.04: 81'234: 376

Трофименко Л. І.

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Стаття присвячена проблематиці особистісного розвитку осіб з особливими освітніми потребами, зокрема дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Нагальними питаннями цієї проблематики є удосконалення змісту освіти дітей з тяжкими вадами мовлення дошкільного та шкільного віку з позицій психолінгвістичного підходу. В умовах модернізації системи корекційного навчання вирішення питань проектування навчально-виховного процесу та шляхи його реалізації залишаються надзвичайно актуальними.

Ключові слова: особистісно-орієнтоване навчання, діти з особливими освітніми проблемами, корекційне навчання, технологічне забезпечення.

Трофименко Л. И.

ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

Статья посвящена проблематике личностного развития детей с особенными образовательными потребностями, в частности с речевыми нарушениями. Острым вопросом этой проблематики является усовершенствование содержания обучения детей с тяжелыми нарушениями речи дошкольного и школьного возраста с позиций психолингвистического подхода. В условиях модернизации системы коррекционного обучения решение вопросов проектирования учебно-воспитательного процесса и пути его реализации остаются чрезвычайно актуальными.

Ключевые слова: *личностно-ориентированное обучение, дети с особыми образовательными потребностями, коррекционное обучение, технологическое обеспечение.*

Liudmyla Trofymenko

LEARNER-CENTERED TEACHING OF CHILDREN WITH SPEECH DISABILITIES

The article is dedicated to the problems of learner-centered teaching of individuals with special educational needs, in particular children with speech disorders. Improvement of the education content of preschoolers and schoolchildren with severe speech disabilities is topical. Teaching-upbringing process planning in conditions of developmental education remains very actual aspect.

Keywords: *learner-centered teaching, individuals with psychophysical disabilities, pupils with speech disorders, developmental teaching, technological provision.*

Особистісно-орієнтоване розвивальне навчання розглядає проблему становлення особистості у сукупності з її інтересами, мотивами, потребами, ідеалами тощо, які мають безпосередню реалізацію у навчанні. Вивченню проблеми формування особистості приділяли велику увагу видатні вчені-психологи, у тому числі А.Г. Афанасьєв, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, А. Маслоу та ін. У педагогіці та освітній практиці на гуманістичних ідеях розуміння особистісної орієнтації навчання побудовані педагогічні системи В.О. Сухомлинського, Ш.А. Амонашвілі, В.Ф. Шаталова, К.Д. Ушинського та ін.

Авторами особистісно-орієнтованого навчання (О.В. Бондарєвською, Н.Ю. Борейко, Л.В. Занковим, В.В. Сериковим, І.С. Якиманською та ін.) визначено основні цілі сучасної школи, найважливішою із яких є проектування та організація найбільш сприятливих умов для розвитку особистості учня як індивідуальності у навчальному процесі. Таким чином, «особистісно-орієнтована освіта є системною побудовою взаємозв'язку учіння, навчання, розвитку. Це цілісний освітній процес, що суттєво відрізняється від традиційного навчально-виховного процесу» [10].

Особистісно-орієнтоване навчання відіграє важливу роль в системі освіти, у тому числі і спеціальній. Будь-яке навчання створює умови для розвитку особистості, отже воно є розвивальним, особистісно-орієнтованим. У освітньому процесі особистість завжди є дійовою особою, співучасником, а іноді й ініціатором своєї освіти. З точки зору засновників ідеї особистісного орієнтування навчання, сучасна освіта має бути спрямованою на розвиток особистості

людини, розкриття її можливостей, талантів, становлення самосвідомості, самореалізації (І. Д. Бех, Л. М. Проколієнко та ін.).

Актуальність порушеної теми є надзвичайною, оскільки особистісно-орієнтоване навчання часто використовується у сучасній педагогічній практиці з метою удосконалення організації навчання дітей дошкільного та шкільного віку. Традиційно освітній процес описується у літературі як навчально-виховний, основними складовими якого є навчання і виховання. На їх організацію (особливо виховання) спрямовуються усі зусилля, оскільки дитина розвивається тільки під впливом спеціально організованих педагогічних дій. Навчання, яке забезпечує повноцінне засвоєння знань, формує навчальну діяльність та безпосередньо впливає на розумовий розвиток, а відтак є розвивальним.

При проектуванні освітнього процесу вчені виходять із визнання двох рівноправних джерел: навчання та учіння, при чому учіння не є просто дериват першого, а є самостійним, особистісно значущим, а тому дуже дієвим джерелом розвитку особистості.

Проектування особистісно-орієнтованої системи навчання передбачає: прийняття учня основним суб'єктом процесу навчання; визначення мети проектування — розвиток індивідуальних здібностей учня; визначення засобів, що забезпечують реалізацію поставленої мети шляхом виявлення та структурування суб'єктного досвіду учня, його спрямованого розвитку у процесі навчання.

Реалізація особистісно-орієнтованої системи навчання потребує зміни «векторів» у педагогіці: від навчання як нормативно облаштованого процесу, і до учіння як індивідуальної діяльності учня, її корекції та педагогічної підтримки. Такі позиції мають бути в основі змісту освіти, куди входять не тільки наукові знання, а і метазнання, тобто знання прийомів та методів пізнання. Важливою є і розробка спеціальних форм взаємодії учасників освітнього процесу (учнів, учителів, батьків).

Технологічне забезпечення особистісно-орієнтованого навчального процесу передбачає спеціальне створення дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій, форм контролю за особистісним розвитком учня у ході оволодіння знаннями. Тільки за наявності дидактичного забезпечення, одним із принципів реалізації якого є суб'єктність освіти, можлива побудова особистісно-орієнтованого навчання.

У психолого-педагогічній літературі та наукових дослідженнях проблематика особистісно-орієнтованого навчання осіб із особливими освітніми потребами є складною і недостатньо освітленою. Такий процес у рамках предмета дидактики включає категорію мети, змісту освіти, методи навчання та конкретні технології, діяльність

педагога та учня, критерії розвитку та ефективності освітнього процесу. Індивідуалізація освіти розглядається з позицій змісту навчання та побудови відповідної системи. До організаційного процесу навчання відноситься відбір форм, методів та прийомів навчання, зміст освіти — це створення навчальних програм, планів, навчальної літератури, розробка завдань, при побудові системи навчання передбачається формування різних видів додаткових освітніх послуг. Особистісно-орієнтоване навчання — не ціль, а засіб розвитку індивідуальності і являє собою створення найсприятливіших умов для розвитку особистості учнів з вадами психофізичного розвитку. Таким чином, особистісно-орієнтоване навчання осіб з вадами психофізичного розвитку потрібно розглядати як навчання, яке підпорядковується розвитку особистості учня та побудоване на основі надання допомоги.

Ставлення до дитини як до особистості, яка розвивається, висуває нові вимоги до організації педагогічного процесу. Пошук оптимальних умов розвитку особистості дитини з особливими освітніми потребами визначає необхідність переосмислення традиційного розуміння явища педагогічного впливу, при застосуванні форм, засобів та методів якого враховується своєрідність особистості, а також формуються ціннісні відношення.

Труднощі реалізації моделі особистісно-орієнтованої взаємодії пов'язані з тим, що особливо складним є сприйняття дитини з порушеннями у розвитку як партнера, суб'єкта свого власного розвитку, адже у корекційній роботі частіше фігурують поняття «вплив», «подолання», що мають об'єктну спрямованість. Як фундамент опанування та реалізації усього спектру корекційних технологій, адекватних характеру, ступеню прояву порушення та індивідуальним особливостям конкретної дитини у педагогічній практиці, необхідно розглядати наступні позиції: бережливе ставлення до дитячої особистості, повага її індивідуальності, розуміння того, що дитина має свій внутрішній світ, здатна мислити та творити; бачення перспектив розвитку конкретної дитини, що у цілому властиво особистісно-орієнтованій моделі взаємодії. Корекційний педагог, логопед, спеціаліст враховують різні типи взаємодії з дітьми (співробітництво, співтворчість, діалог, партнерство та ін.) і керуються ними у своїй гуманістичній системі навчання і виховання. Тому педагогам необхідно знати і враховувати основи особистісно-орієнтованого навчання.

На сучасному етапі розвитку та удосконалення загальної та спеціальної освіти, концепції навчання і виховання спрямовують на формування всебічно розвинутої особистості. Особливо це сто-

сується як дошкільної освіти, коли забезпечується фізичне і психічне здоров'я дітей, їх різносторонній розвиток, формування умінь і навичок, так і шкільної ланки, де метою є всебічний розвиток та успішна самореалізація особистості. Наприклад, базовий компонент дошкільної освіти орієнтує на розвиток дошкільнят з певним набором рис особистості, у тому числі і мовної. Разом із засвоєнням мовної системи діти дошкільного та шкільного віку набувають комунікативних умінь, навчаються мотивовано, грамотно використовувати мовні засоби у різних умовах спілкування. Отже мовна особистість виявляє себе на достатньому рівні розвитку мовленнєвої діяльності, що потребує розвинутих здібностей для розуміння і володіння вміннями й навичками вільно користуватися засобами рідної мови (М. С. Вашуленко, О. Л. Кононко, К. Л. Крутій, О. Я. Савченко та ін.).

Формування мовної особистості є новим спектром у спеціальній педагогіці, зокрема, в логопедії, коли постають проблеми корекції порушень мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Серед пріоритетних напрямів корекційного навчання є розвиток фонетичної, лексичної, граматичної, синтаксичної сторін мовлення та «формування порушених чи недорозвинених складових мовленнєвої діяльності, які зумовлюють як засвоєння мовних знань, так і використання їх в актах комунікації, а також попередження можливих труднощів у навчанні, пов'язаних з проявами чи впливами вад мовлення» [1, с. 6].

Зазначені завдання співвідносяться з першим (нижчим) рівнем мовної особистості [5], який є базовою передумовою для її становлення та розвитку. Такий зміст є основним у корекційній роботі логопеда з розвитку мовлення дитини, адже комунікативна функція мовлення є основним засобом у навчанні і розвитку особистості в різних сферах життєдіяльності. Недостатня сформованість мовної компетенції у дітей зазначених категорій постає серйозною перешкодою для опанування ними навички спілкування рідною мовою, призводить до появи численних помилок в усному і писемному мовленні під час навчання у початковій школі, стає причиною відставання у засвоєнні предметів мовного циклу, а також цілісної системи шкільних знань. Виникнення труднощів у мовленнєвому розвитку дитини гальмує її соціальний розвиток у цілому.

Сучасний рівень наукових знань про мову та мовленнєву діяльність, що знайшли відображення в лінгвістичних, психолого-педагогічних, психо- та нейролінгвістичних дослідженнях, вимагає переоцінки та уточнення основних підходів, принципів та засобів

організації та проведення корекційної роботи з розвитку мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [3; 4; 6].

На сьогодні науково-дослідницька робота з вирішення проблем вивчення, діагностики, корекції та запобігання порушень мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку досягла значних результатів, які проявляються в розробці інноваційного змісту навчання, виховання і розвитку дітей та нових технологій корекційно-компенсаторного процесу у спеціальних закладах. Інноваційні підходи до здійснення та реалізації наукових пошуків співробітників лабораторії логопедії Інституту спеціальної педагогіки НАПН України відповідають сучасним вимогам спеціальної освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Тематика фундаментальних теоретичних положень з їх практичною реалізацією стосується особливостей прояву загального недорозвитку мовлення, фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення, заїкання у дошкільників різних вікових груп, пізнавальної діяльності старших дошкільників, порушень писемного мовлення у дітей з тяжкими вадами мовлення молодшого шкільного віку, мовленнєвих вад у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та ін. Зміст нових технологій корекційно-компенсаторного процесу у спеціальних закладах базується на концептуальних підходах, обґрунтованих Є. Ф. Соботович [2; 3; 4]. Психолінгвістичний підхід до аналізу, корекції, попереджень розладів мовлення, психолінгвістична модель мовленнєвої діяльності та психологічних механізмів, що зумовлюють її формування, стали важливим теоретичним підґрунтям наукових пошуків лабораторії. Цей підхід сприяв значному розширенню наукових уявлень про структуру різних мовленнєвих порушень та подальшим дослідженням у пошуках нових змістових ліній діагностики та корекції порушень мовлення (Л. Є. Андрущицина, Л. І. Барґенева, Е. А. Данілавічюте, В. В. Тищенко, Л. І. Трофименко (Україна) та ін.; К. Карлепп (Естонія), Р. І. Лалаєва, Н. В. Серебрякова, Г. В. Чиркіна (Росія) та ін.).

Психолінгвістичний підхід до аналізу, корекції та попередження мовленнєвих порушень у дітей вносить зміни у зміст спеціальної освіти і закладає дещо інший погляд на корекційний процес. Зазначимо, що цей підхід використовується не ізольовано, а гармонійно, з урахуванням вже існуючих традиційних шляхів логопедичної роботи, збагачує процес і концентрує його саме на тих важливих моментах, які необхідні для корекції мовних структур, що, у свою чергу, значно відрізняє роботу логопеда від роботи вихователя. Використання психолінгвістичного підходу дозволяє передбачити усі труднощі мовленнєвого розвитку та своєчасно їх скоригувати, дати

поштовх до саморозвитку мовленнєвої системи дитини та вивести рівень мовлення до нормативних показників. Психолінгвістична модель мовленнєвої діяльності розкриває раніше не використовувані в логопедичній науці психологічні механізми розвитку мовлення дитини в умовах нормального та порушеного онтогенезу, що дає змогу по-новому підійти до вирішення проблем пошуку ефективних і раціональних шляхів корекції та запобігання вад мовленнєвого розвитку дітей.

Зазначені теоретичні положення та результати досліджень дозволили розробити практичну модель та виділити основні напрями корекційної роботи з подолання загального недорозвитку мовлення у дітей середнього та старшого в умовах логопедичної групи дошкільного навчального закладу і визначити її мету та основні завдання: формування правильної звуковимови, засвоєння складової структури слова, розвиток фонематичних процесів, практичне засвоєння лексичних та граматичних засобів мовлення, розвиток зв'язного мовлення, розвиток фонологічної сторони мовлення.

Практична модель змісту корекційного навчання та виховання дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення реалізована у програмно-методичних комплексах [7; 8], які впроваджені в практику дошкільних закладів.

Отже, на сьогодні та у перспективі розроблені системи корекційної роботи сприятимуть удосконаленню та результативності процесу навчання та виховання дошкільників із загальним недорозвитком мовлення у системі дошкільної ланки спеціальної освіти. Практичні результати розробки технологічного забезпечення корекційного навчання мають значення у визначенні основ корекції мовленнєвих порушень у дошкільників, можуть бути використані з метою удосконалення змісту навчання та розробки відповідних методик; створення програм і методичних посібників.

Література:

1. Програми для 2-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. — К. : Неопалима купина, — 2006. — Частина 1. — 360 с.
2. Соботович Е. Ф. Структура речової діяльності і механізми її формування / Е. Ф. Соботович. — К. : ИЗМН, 1997. — 44 с.
3. Соботович Е. Ф. Концепція загальномовленнєвої підготовки дітей до школи / Е. Ф. Соботович // Дефектологія. — 1997. — № 1. — С. 2-7.
4. Соботович Е. Ф. Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з вадами мовленнєвого розвитку / Е. Ф. Соботович // Дефектологія. — 2002. — № 1. — С. 3-8.
5. Тарасун В. В. Формування мовної особистості — новий напрям логопедичної роботи (теоретичне обґрунтування) / В. В. Тарасун // Дефектологія. — 2007. — № 4. — С. 3-11.

6. Тарасун В. В. Концепція державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку / В. В. Тарасун // Дефектологія. — 2000. — №2. — С. 2-10.
7. Трофименко Л. І. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.03 / Л. І. Трофименко. — Київ, 2004. — 196 с.
8. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Л. І. Трофименко // за ред. Є. Ф. Собонович. — К. : Актуальна освіта, 2007. — 120 с.
9. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Л. І. Трофименко. — К. : Актуальна освіта, 2013. — 108 с.
10. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. — М. : Сентябрь, 1996. — 96 с.

References:

1. *Prohramy dlia 2-4 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia ditei z tiazhkymy porushenniamy movlennia*: Vol. 1 [Program for 2-4 grades of secondary schools for children with severe speech disorders]. (2006) Kyiv: Neopalyma kupyna.
2. Sobotovich, E. F. (1997). *Struktura rechevoi deiatelnosti i mekhanizmy ego formirovaniia* [Structure of speech activity and mechanisms of its formation]. Kyiv: IZMN.
3. Sobotovych, Ye. F. (1997). *Kontsepsiia zahalnomovlennievoi pidhotovky ditei do shkoly* [Concept of general linguistic preparation of children for school]. *Defektolohiia*, 1, 2-7.
4. Sobotovych, Ye. F. (2002). *Kontsepsiia standartu spetsialnoi osvity ditei doshkilnoho viku z vadamy movlennievoho rozvytku* [Concept of standard of special education of preschoolers with impaired language development]. *Defektolohiia*, 1, 3-8.
5. Tarasun, V. V. (2007). *Formuvannia movnoi osobystosti — novyy napryam lohopedychnoi roboty (teoretychne obhruntuvannia)* [Formation of linguistic personality — a new direction of speech therapy (theoretical foundation)]. *Defektolohiia*, 4.
6. Tarasun, V. V. (2000). *Kontsepsiia derzhavnogo standartu osvity uchniv z porushenniamy movlennievoho rozvytku* [Concept of state educational standards of student with impaired speech development]. *Defektolohiia*, 2, 2-10.
7. Trofymenko, L. I. (2004). *Formuvanna leksyko-hramatychnoi storony movlennia u ditei piatoho roku zhyttia iz zahalnym nedorozvytkom movlennia* [Formation of lexical and grammatical aspects of speech of five years old children with the general underdevelopment of speech] (Doctoral dissertation, Kyiv).
8. Trofymenko, L. I. (2007). *Korektsiine navchannia z rozvytku movlennia ditei serednoho doshkilnoho viku iz ZNM* [Correctional education with language development of children of middle school age with the general underdevelopment of speech]. Kyiv: Aktualna osvita.
9. Trofymenko, L. I. (2013). *Korektsiine navchannia z rozvytku movlennia ditei serednoho doshkilnoho viku iz ZNM* [Correctional education with language development of children of senior school age with the general underdevelopment of speech]. Kyiv: Aktualna osvita.
10. Yakimanskaia, I. S. (1996). *Lichnostno-orientirovannoe obuchenie v sovremennoi shkole* [Person-oriented education in the modern school]. Moscow: Sentiabr.